

گواهی می‌شود:

جناب آقای عبدالله صفرزایی به درخواست بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران مقالات
بندر تنگ، سند، قفص، کیج، سدیح، گوادر، مکران، را جهت درج در
دانشنامه خلیج فارس تألیف کرده‌اند، که به تأیید رسیده و در آینده در دانشنامه
مذکور چاپ خواهد شد.

من برای
مسئول دفتر نشر و انتشارات
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران
معاون پژوهشی

دانشنامه خلیج فارس / زیر نظر شورای علمی دانشنامه خلیج فارس؛ دبیران علمی فرح‌اله احمدی، منوچهر اکبری، حسین یکتا؛ ویراستاران علمی فرح‌اله احمدی... [و دیگران]. - تهران: بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران، ۱۳۹۴.
ج ۲: مصور (بخشی رنگی)، جدول، نمودار (بخشی رنگی). - (کتابخانه بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران؛ ۶۵؛ ۶۶)

ISBN: 978-964-5515-75-9 (دوره)

ISBN: 978-964-5515-74-2 (ج ۲)

Encyclopedia of Persian Gulf

عنوان اصلی:

ویراستاران علمی: فرح‌اله احمدی، کمال پولادی، عبدالرسول خیراندیش، حسین یکتا.

ج ۱. آ-ژ ج ۲. س-ی.

۱. خلیج فارس - دایرةالمعارف الف. احمدی، فرح‌اله، ۱۳۳۷ - دبیر، ویراستار ب. اکبری، منوچهر، ۱۳۳۵ - دبیر ج. یکتا، حسین، دبیر

د. شورای علمی دانشنامه خلیج فارس ه بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران و. عنوان

۱۳۹۴ ۲/۲۱۳۴ DSR ۹۵۵/۷۳۵

کتابخانه ملی ایران ۴۱۲۸۳۴۸

حق چاپ برای بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران محفوظ است.

دانشنامه خلیج فارس (جلد دوم «حروف س - ی»)

زیر نظر شورای علمی دانشنامه خلیج فارس

دبیران علمی: احمدی، فرح‌اله؛ اکبری، منوچهر؛ یکتا، حسین

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰

ناشر: بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران

چاپخانه: نابنگار

بهای دوره دوجلدی: ۱,۵۰۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-964-5515-74-2 (vol. 2)
ISBN: 978-964-5515-75-9 (vol.set)

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۵-۷۴-۲ (ج. ۲)
۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۵-۷۵-۹ (دوره)

بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران

نشانی: تهران، سعادت‌آباد، بلوار فرهنگ، خیابان معارف، بن‌بست دانش، پلاک ۱

تلفن: ۴-۲۲۱۲۹۸۴۳ نمابر: ۲۲۰۷۳۲۲۷ صندوق پستی: ۴۷۸-۱۴۶۵۵

پست الکترونیکی: info@iecf.ir پایگاه الکترونیکی: www.iecf.ir

گواتر است که در اصطلاح محلی به آنها «خور» گفته می‌شود. این خورها، که بیشتر بر اثر عمل فرسایشی امواج به وجود آمده‌اند، چشم‌اندازی زیبا با امکانات فراوان برای منطقه خلق کرده‌اند. درختان حرّاء، که به زبان محلی *Temer* نامیده می‌شوند، از اهمیت ویژه برخوردارند. بیشترین تمرکز درختان حرّاء در دهانه خورهای گواتر و باهو دیده می‌شود که وسعتی چشمگیر دارند. جنگل‌های حرّاء خلیج گواتر بیشتر از گونه بومی ایران یعنی *Avicennia Marina* هستند (مؤمنی، ۱۳۷۰: ۳۰-۲۹). برگ درختان حرّاء برای علوفه دام و شاخه‌های آن برای سوخت استفاده می‌شود.

کتاب‌شناسی

مؤمنی، ایرج. ۱۳۷۰، «برخی ویژگی‌های بوم‌شناختی و رسوب‌شناسی مانگروهای جزیره قشم»، نشریه دانشکده علوم زمین دانشگاه شهید بهشتی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی، دوره جدید، ش ۱.
 مهندسین مشاور شهر و خانه. ۱۳۷۱، *طرح جامع احیاء و توسعه منطقه گواتر* ج ۱. شرکت سهامی شیلات ایران، معاونت طرح و برنامه، دفتر مطالعات جامع توسعه شیلات.
 نقشه‌های توپوگرافی ۱:۲۵۰۰۰۰ منطقه به شماره‌های NG41-10، NG41-9. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

حسین نگارش

گواتر / Gowādar

خلیج و بندری در ساحل دریای عمان و متعلق به کشور پاکستان.

بندر گواتر در جنوب غرب پاکستان و جنوب ایالت بلوچستان آن کشور واقع است. این بندر در $25^{\circ}47'N$: $62^{\circ}19'E$ عرض شمالی و 34° : $19'$ طول شرقی قرار دارد. دو جانب شرق و غرب این بندر به خلیج‌های گواتر شرقی و خلیج گواتر غربی منتهی می‌شود. بندر گواتر با وجود داشتن موقعیت بندری و ساحلی از طرف شمال به کوه‌هایی خشک منتهی می‌شود و بنابراین، راه‌هایی مناسب برای ارتباط و مراوده با شهرهای داخلی مکران نداشته و هیچ‌گاه همچون بندر تیس در غرب و بندر دژبیل در شرق از جایگاه مناسب برخوردار نبوده است. عمده اهمیت بندر گواتر به سبب نقش واسطه‌ای آن بین شهرهای واقع در شرق پاکستان و بلوچستان ایران با بنادر ساحلی دریای عمان و خلیج فارس است. نثارخوس / *Nearchos*، فرمانده قشون دریایی اسکندر، به‌هنگام بازگشت از هند از مسیر دریا در اواخر قرن چهارم قبل از میلاد، در سفرنامه خود در محدوده گواتر امروزی از بنادری یاد کرده که جمعیت پراکنده و اندک داشته‌اند. به‌نظر می‌رسد قریه‌ای که نثارخوس با عنوان «بترّه» یا «بدرّه» یاد کرده همین گواتر امروزی باشد (سایکس، ۱۳۳۶: ۲۰۲). در دوره باستان، با ظهور حکومت‌های قدرتمند هخامنشیان و ساسانیان، این بندر در محدوده مرزهای ایران قرار گرفت. با ورود اعراب مسلمان و ادامه فتوحاتشان در

مکران و سپس سند این منطقه به تصرف مسلمانان درآمد، اما مورخان و جغرافی‌نویسان اسلامی در سده‌های میانه به این بندر اشاره‌ای نداشته‌اند. از قرون سوم و چهارم هجری قمری به بعد، بندر گواتر تحت فرمان حکمرانان مکران و کیچ قرار گرفت. پرتغالی‌ها، پس از حضورشان در خلیج فارس و دریای عمان، این بندر را تحت اختیار گرفتند، اما به دلایلی نامعلوم در ۹۸۹ق. بندر گواتر را به همراه بندر تیس ویران کردند (اسپونر، ۱۳۷۷: ۱۱۰). در زمان صفویان مرزهای ایران تا آن‌سوی گواتر کشیده شد. نقطه شروع مرز ساحلی صفویان و گورکانیان هند شهر یا دهکده اورما / *Ourma* واقع در میان گواتر و کراچی بوده است (سپاهی، ۱۳۸۵: ۴۲). پیتر و دلا واله / *Pitro della Valle* در سفرنامه‌اش نوشته است که گواتر در قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری تحت سلطه حاکم کیچ بوده و وی مناسبات دوستانه با دولت ایران داشته است. در ۱۰۲۲ق. سیر رابرت شرلی / *Robert Sherley* که در مسیر خود به اصفهان به‌عنوان سفیر در گواتر توقف کرده بود، آنجا را خراج‌گزار ایران دانسته که از دست پرتغالی‌ها در امان مانده است. وی به کمپانی هند شرقی توصیه می‌کند کارخانه‌ای در گواتر تأسیس کنند و به انگلیسی‌ها اطمینان می‌دهد که بندر گواتر پربارترین دادوسته را در جهان خواهد داشت (اسپونر، همان: ۱۱۰). از دوره صفویه این بندر جایگاهی ویژه در سواحل دریای عمان پیدا می‌کند و پس از آن مورد توجه مدعیانی چند قرار می‌گیرد. خوانین کلات و حامی آنها، انگلیس، سلاطین عمان و از همه مهم‌تر حاکمان قاجاری ایران هر کدام در صدد برآمدن تسلط خود را بر این بندر و مناطق پیرامون آن تحکیم بخشند. پس از مرگ نادرشاه افشار، قدرت خوانین بلوچ به مرکزیت کلات افزایش یافت. نصیرخان اول، که از مشهورترین آنان بود، دایره اقتدارش را تا بندر گواتر استحکام بخشید. در ۱۱۹۹ق. نصیرخان، حاکم کلات، بندر گواتر را به یکی از شاهزادگان عمانی به نام سیدسلطان واگذار کرد که نزد او پناهنده شده بود (سپاهی، همان: ۶۹). سیدسلطان تا ۱۲۰۷ق.، که به حکومت عمان رسید: ظاهراً از بندر گواتر همچون پایگاهی برای حملات خود به سواحل عمان استفاده می‌کرد. وی پس از استقرار در عمان، گواتر را ضمیمه قلمرو خود کرد و نماینده‌ای با عده‌ای نیرو برای تصرف آن و ساختن دژی به آنجا فرستاد (اسپونر، همان: ۱۱۳). در حدود نیم‌قرن مناطق ساحلی دریای عمان از چابهار تا گواتر در اختیار سلاطین عمان قرار داشت. انگلیسی‌ها از یک طرف در اجرای سیاست ایجاد کمربند حایل به حمایت از حکومت محلی کلات پرداختند و از طرفی دیگر، برای حفاظت از سیم‌های خطوط تلگرافشان با خدادخان، حاکم کلات، و فقیرمحمد، حاکم کیچ، قراردادهایی امضا کردند (محمود، ۱۳۵۳: ۸۰۳). چنین اقداماتی از جانب انگلیس، اعتراض شدید ایران را در پی داشت و مذاکراتی چند بین ایران و انگلیس در این باره انجام شد. نماینده وزارت امور خارجه ایران در مذاکره با تامسن سفیر انگلیس، با تأکید بر تعلق بنادر گواتر و چابهار به ایران اعلام کرد: «دولت

موارد تنش‌زا بین انگلیسی‌ها و اهالی گواذر بوده است. اگرچه انگلیسی‌ها با اعزام نیرو به‌طور موقت اوضاع را آرام کردند، اما احساسات ضد انگلیسی در بین مردم این شهر تا پایان حضور استعمارگران در گواذر وجود داشت. بندر گواذر بعد از استقلال پاکستان بخشی از این کشور تازه‌بنیاد شد و در تقسیمات سیاسی داخلی جزئی از ایالت بلوچستان پاکستان به‌شمار آمد. دولت پاکستان در ۲۰۰۷م. امتیاز عملیات بندری گواذر را به مدت ۲۵ سال به شرکتی سنگاپوری واگذار کرد. امروزه سرمایه‌گذاران چینی نیز در تأسیسات بندری گواذر سرمایه‌گذاری کرده‌اند.

مهم‌ترین بندر ترانزیتی و پرجمعیت‌ترین شهر پاکستان در حال حاضر بندر کراچی است، اما با توجه به تنش‌های موجود بین هند و پاکستان به‌علت نزدیکی کراچی به مرزهای هند، دولت پاکستان تلاش‌های بسیار برای رونق گرفتن بندر گواذر انجام می‌دهد. در سال‌های اخیر برای برقراری ارتباطات تجاری با آسیای میانه نوعی رقابت بین گواذر و بندر چابهار پیش آمد که با توجه به موقعیت چابهار و امنیت راه‌های خشکی آن تا آسیای مرکزی، می‌توان گفت بندر چابهار از موقعیت برتر برخوردار است. بیشترین بخش اقتصادی بندر گواذر چه در زمان گذشته و چه در حال حاضر، به تولیدات پسر کرانه‌ای متکی است. محمدعلی خان سدیدالسلطنه حدود یک قرن پیش نوشت که تجارت عمده آنجا گوشت ماهی است که به هندوستان و سند حمل می‌شود. وی عایدات گمرکی آنجا را در آن دوره ۱۴۰۰۰ ریال ذکر کرده است (سدیدالسلطنه، همان: ۳۰۰). بیشتر ساکنان شهر بندری گواذر به ماهیگیری اشتغال دارند. علاوه بر فراورده‌های آبی مثل ماهی، انواع صدف و غیره، این بندر واسطه‌ای برای انتقال و جابه‌جایی کالاهای خشکی‌های مجاور به دیگر ممالک از مسیر دریا و بالعکس است. چنانچه بسیاری از محصولات مکران مانند روغن، پشم، مو، پوست گاو، خرما و غیره از مسیر خشکی به این بندر آورده و سپس به نقاط دیگر صادر می‌شد (فرمانفرما، ۱۳۸۲: ۱۶۵).

اگرچه افراد معدودی از هندی‌ها، اعراب و سایرین در این شهر مشاهده می‌شوند، اما زبان غالب آنجا زبان بلوچی است که از زیرمجموعه زبان‌های ایرانی به‌حساب می‌آید. حفریات باستان‌شناسی به کشفیاتی در منطقه منجر شده است. کلنل ماکلر در ۴۰ مایلی گواذر چند بنای آجری و چند سد سنگی کشف کرده است. وی همچنین با مختصر حفریاتی که در پیرامون گواذر انجام داد، ظروف سفالین، کاردهای سنگی و استخوان‌های بسیار پیدا کرد که نشانگر قدمت تمدنی این شهر است (اقتداری، ۱۳۴۸: ۶۰۶).

کتاب‌شناسی

- اسپنر، ۱۳۷۷، «بلوچ و بلوچستان»، *دانشنامه جهان اسلام*، ج ۴، تهران: بنیاد دایرةالمعارف اسلامی.
اقتداری، احمد، ۱۳۴۸، *آثار شهرهای باستانی سواحل و جزایر خلیج فارس و دریای عمان*. تهران: انجمن آثار ملی.

اسباب تصرفات حقوقات خود را (در این مناطق) کاملاً فراهم نیاورده است و هرگاه لازم بداند قدرت خود را در این نواحی گسترش خواهد داد (سپاهی، همان: ۱۳۷).

انگلیسی‌ها در جریان انتقال خطوط تلگراف از مسیر گواذر با دولت عمان نیز مذاکراتی انجام دادند. ابتدا آنها خواستند بندر گواذر را از سیدنوینی، امام مسقط، بخرند یا اجاره کنند، اما امام مسقط خواسته آنان را رد کرد و بدون اجاره، اجازه داد تلگراف دریایی را از بمبئی و خطوط خشکی را از کراچی به گواذر متصل کنند (سدیدالسلطنه، ۱۳۷۱: ۳۰۰). انگلیسی‌ها در ۱۲۸۰ق. / ۱۸۶۳م.، بندر گواذر را مرکز تلگراف دریایی خود قرار دادند و درست از همین زمان دستیار کارگزار سیاسی انگلیس در گواذر مستقر شد. از ۱۲۹۷ق. / ۱۸۷۹م. کارگزاری بومی جایگزین او شد (اسپنر، همان: ۱۱۸). درباره مالکیت گواذر اندکی بعد از ۱۲۸۰ق.، بین خود انگلیسی‌ها نیز گفت‌وگوهایی در گرفت. درحالی‌که بیشترشان آنجا را حق مطلق امام مسقط می‌شمردند، رابرت سندمن / Robert Sandemen مأمور کوئته آنجا را حق خدادادخان و جزیره کلات بلوچستان می‌دانست (سدیدالسلطنه، همان: ۳۰۰). در ۱۲۸۶ق. میرزا علی‌اکبرخان مهندس از طرف دولت ایران به گواذر رفت و از آنجا نقشه‌برداری کرد. وی پس از انجام مأموریت به بندر عباس بازگشت و گزارش مأموریت خود را به تهران ارسال کرد. این درحالی بود که ژنرال گلداسمید / Goldsmid از طرف انگلیسی‌ها مأمور تحدید حدود بلوچستان و دولت ایران شده بود. وی بندر چابهار و تیس را که تا چندی پیش در تصرف امام مسقط بود، حق ایران دانست اما مالکیت بندر گواذر بین ایران، مسقط و خان کلات مبهم و مسکوت ماند (همان: ۳۰۱-۳۰۰). با وجود تلاش‌های حاکمان قاجاری، طبق تصمیم کمیسیون مرزی گلداسمید در ۱۲۸۸ق. / ۱۸۷۱م. ایران برای همیشه حاکمیت خود را بر بندر گواذر از دست داد (اسپنر، همان: ۱۱۸).

پس از کمیسیون مرزی مزبور، گواذر در محدوده مرزهای خوانین کلات قرار گرفت. حاکمان محلی گواذر و کیچ در مقابل دریافت مبالغی از انگلیس، خطوط تلگرافی آنها را محافظت می‌کردند. با احداث ساختمان پست و تلگراف بر تعداد کارگزاران انگلیسی در شهر افزوده شد و دامنه قدرت آنان در این بندر و مناطق پیرامونی آن افزایش یافت. البته هرازچندگاهی ساکنین محلی منطقه خشم و انزجار خود را نسبت به حضور انگلیسی‌ها و اقدامات آنان نشان می‌دادند. آنها معمولاً با قطع خطوط تلگرافی، دولت استعماری انگلیس را در تنگنا قرار می‌دادند. در جریان قیام مردم بلوچستان ایران به رهبری خلیفه خیرمحمد برضد انگلیسی‌ها در سراسر بلوچستان و از جمله بندر گواذر، احساسات ضد انگلیسی نمودار شد. سر پرسی سایکس، که رخدادهای آن دوره را از نزدیک شاهد بود، در این باره چنین می‌نویسد: «اوضاع گواذر مغشوش و درهم برهم بود و طایفه معروف رند / Rend نیز در اغتشاش شرکت کرده و غوغایی عجیب بر پا کرده بودند» (سایکس، همان: ۳۱۸-۳۱۷). قاچاق اسلحه و فروش برده نیز از

سایکس، سر پرسی مولزورث. ۱۳۳۶، *سفرنامه سایکس یا ده هزار میل در ایران*. ترجمه حسین سعادت نوری. تهران: ابن سینا.

سپاهی، عبدالودود. ۱۳۸۵، *بلوچستان در عصر قاجار، بررسی اوضاع سیاسی و اجتماعی بلوچستان از ابتدای سلطنت قاجار تا مشروطیت*. قم: گلستان معرفت.

سدیدالسلطنه، محمدعلی. ۱۳۷۱، *سرزمین‌های شمالی پیرامون خلیج فارس و دریای عمان در صد سال پیش*. به تصحیح احمد اقتداری. تهران: جهان معاصر.

فرمانفرما، عبدالحسین میرزا. ۱۳۸۲، *مسافرت‌نامه کرمان و بلوچستان*. به کوشش ایرج افشار سیستانی. تهران: اساطیر.
محمود، محمود. ۱۳۵۳، *تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم میلادی*. ج ۱. تهران: اقبال.

عبدالله صفرزایی

گهی / Gahi

روستایی ساحلی از بخش دلووار شهرستان تنگستان در استان بوشهر.

روستای گهی یا گاهی در مختصات جغرافیایی ۲۸°:۳۲':۴۶" شمالی و ۵۱°:۱۸' کد شرقی قرار دارد. این روستا در دهستان

بوالخیر از بخش دلووار شهرستان تنگستان در ۳۶ کیلومتری جنوب غربی اهرم، ۶۰ کیلومتری بوشهر و ۲۳ کیلومتری جنوب دلووار واقع است و در گذشته «بگاهی» نام داشت. روستای مزبور در منطقه ساحلی خلیج فارس از موقعیت جلگه‌ای و آب‌وهوای گرمسیری، مرطوب و مالاریایی برخوردار است. ارتفاع آن از سطح دریا ۱۰ متر است. براساس سرشماری ۱۳۸۵ش. جمعیت آن ۵۴۰ نفر بود که در سرشماری ۱۳۹۰ش. به ۱۰۰۰ نفر افزایش یافته است. مردم روستا شیعه هستند و به زبان فارسی با گویش محلی تنگسیری صحبت می‌کنند. صیادی، تجارت، لنج‌سازی، کشاورزی دیم از مشاغل ساکنان روستا به‌شمار می‌رود (جعفری، ۱۳۷۹: ۱۱۳۶؛ وزارت کشور، ۱۳۶۵، ش. ۶۴۰۱).

کتاب‌شناسی

جعفری، عباس. ۱۳۷۹، *گیتاشناسی ایران*. ج ۳، دایرة‌المعارف جغرافیای ایران. ج ۱، تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.

وزارت کشور. ۱۳۶۵، *تصویب‌نامه راجع به تعاریف و ضوابط تقسیمات شهرستان تنگستان*. به شماره ۶۴۰۱۰ به تاریخ ۱۳۶۵/۹/۵.

منیژه اصل دهقان